

O PERSPECTIVĂ INEDITĂ ASUPRA TRADUCERII

A NEW PERSPECTIVE ON TRANSLATION

Grigore CHIPERI, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID:0000-0001-6537-5186
grigorechiper@gmail.com

Grigore CHIPERI, PhD, Assoc. Prof.
“Ion Creanga” SPU of Chisinau,

CZU: 81’25

DOI: 10.46727/c.v3.21-22-03-2024.p34-39

Abstract. The main idea is that there are two types of translation: faithful, as close as possible to the requirements of the original, and free, interpretable, with an increased dose of subjectivity. The thesis is illustrated based on some translations in which this typology is foreshadowed. Translations from Chinese and Italian poetry were used. In the case of the first translations, many more English translations were used than those made in Romanian. Faithful translations are usually made by philologists-translators, the second – by poets as translators. Some observations denote that some poets are inclined to innovate, to transform the original, and this transfiguration can lead to the creation of a new poetic language in the target language. For example, on the one hand, Ezra Pound even accompanied his translations with a specific remark "after Li Po" to ward off accusations of overly loose interpretation of the original text, on the other hand, translations help the American poet to invent imagery.

Keywords: translation, source language, target language, imagism, hermeticism, modernism, Chinese poetry, Georgian poetry.

Este cunoscut că traducerile au avut și au rolul de a transpune cât mai adecvat și mai precis dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă. Atunci când vorbim de poezie, mai ales de poezia clasică supusă unor constrângeri formale, traducerea respectă și aceste restricții formale. În tot cazul, traducătorul este obligat, în virtutea tradiției și a unei deontologii a traducerii, să respecte nu numai conținutul, ci și organizarea formală a textului din limba-sursă. Altminteri, traducerea este/ poate fi calificată de la inexactă, îndepărtată, nepotrivită până la nelegitimă și neavenită. Deseori putem urmări dezbateri întregi cu privire la cât de fidelă sau infidelă este traducerea cutare sau cutare. Discuțiile pot apărea și cu privire la proză, dar acestea se iscă mai ales în cazul poeziei. Așa cum am afirmat, îndeosebi al poeziei ce ține de prozodia clasică. În ceea ce ne privește, nu vom intra în astfel de polemici decât tangențial, doar atunci când ele vor afecta subiectul dezbaterii noastre. Noi vom trata o temă mai specială, și anume despre capacitatea traducerii de a inova poezia din limba-țintă și în general poezia. O astfel de înnoire nu este lipsită de teme, ea este posibilă, întrucât se poate traduce un tip nou, inedit de poezie, inexistent total sau cvasitotal în limba-țintă. Mai mult decât atât, în procesul de traducere creatoare poate apărea un tip poetic absolut nou, inexistent nici în limba-sursă, o reactualizare a poeziei, atunci când vorbim de epoci trecute și totodată bogate în plan poetic.

În cele ce urmează ne vom referi la câteva cazuri de traducere care pot fi interpretate din perspectiva enunțată supra. În toate cazurile va fi vorba despre traduceri derogate de la canon, dar care au condus la apariția unor modele poetice noi. Sintagma de poetică nouă trebuie luată în relativitatea ei, în acele limite cât o poetică poate fi nouă în comparație cu cele

considerate vechi. Deseori noutatea, fiind infinitezimală, nu este vizibilă în mod absolut. Actualmente nu mai putem vorbi de schimbări radicale ale paradigmelor. Or, ele pot fi detectate doar într-o perspectivă temporală îndelungată, care nu ne interesează acum. Mai adăugăm că injectarea de prospețime este cu puțință chiar și într-un climat îmbibat de poezie. Cu toate aceste comentarii necesare, susținem că traducerea poate deveni un mediu de impulsie a poeziei, așa cum vom încerca să ilustrăm în continuare.

Navigând pe internet, mi-a căzut sub ochi o traducere a eminentului sinolog american Burton Watson din Su Shi/Su Dongpo (1037-1101), cel mai important poet al dinastiei Song. Este vorba despre un faimos poem scris în maniera ci [tsi], poeme compuse, la rândul lor, în baza unor melodii numite cipai. Poemele ci aveau o structură complicată: urmau un anumit număr de strofe, ritm, rime etc. Disponibilitatea caracterelor în poem are o importanță capitală (lucru despre care vom aminti ulterior). Pe noi ne-a interesat traducerea lui Watson pe motivul că traducătorul a realizat o modernizare a poemului chinez, l-a așezat într-un context contemporan, ni l-a apropiat vădit, imprimându-i o notă de intimitate și universalitate. Traducătorul nu a respectat uzanțele formale ale poeziei – din această cauză unii comentatori i-au adus critici că s-a îndepărtat prea mult de original. Este adevărat că traducătorul a creat o versiune extrem de personală, dar tot atât de adevărat este că această versiune, făcută în spiritul timpului, este resimțită ca un poem recent. Traducătorul anulează distanța temporală enormă, care ne desparte de poezia chineză antică. Am tradus din engleză poemul Cântec despre orașul pe apă (poemul circulă și cu alte titluri – fenomen obișnuit pentru poezia chineză veche) pentru a încerca să ilustrez impresia pe care o creează versiunea adaptată de Watson:

Zece ani, morți și vii, se întunecă și se despart.

Nu încerc să-mi amintesc,

Dar uitarea este grea.

Mormânt singuratic la o mie de li depărtare,

Gânduri reci, unde pot să le spun?

Chiar dacă ne-am întâlni, nu m-ai cunoaște,

Praf pe fața mea,

Părul ca gerul.

Într-un vis aseară, dintr-o dată eram acasă.

Lângă fereastra cămăruței,

Îți pieptănai părul și te machiai.

Te-ai întors și te-ai uitat, fără să vorbești,

Numai rânduri de lacrimi curg în jos.

An de an îmi va rupe inima?

Mormântul luminat de lună,

Pinii stufoși.

Pentru versiunea engleză vezi [1].

Am consultat și versiuni în care traducătorii caută să respecte ingredientele formale ale poemului, apelând la câteva traduceri rusești (poemul respectiv există în mai multe traduceri rusești). Am selectat două: Basmanov M.I. [2] și Strucilina G.V. [3]. În tot cazul, aceste variante conțin rime. Celelalte restricții formale, proprii poeziei chineze, strâns legate de ieroglife și de tonuri, nu cred că pot fi respectate cu fidelitate. Chiar și aceste traduceri rimate diferă între ele, întrucât rimele te determină să inovezi și să te îndepărtezi de original mai mult sau mai puțin, în funcție de intențiile și reușitele traducătorului. Pe de altă parte, ele nu realizează acel salt în timp propriu traducerilor mai libere și mai inovative. Ele se apropie foarte mult de traducerile

din poezia medievală europeană, arabă sau persană. Scopul lor este opus: de a te readuce înapoi în timp. Reușesc ele să o facă? Nu cred că există un răspuns univoc.

În mediul online sunt fixate două variante ale poemului lui Su Shi în original [4] și [5]. O analiză atentă a caracterelor/ieroglifelor sugerează că nu există vreo diferență între ele – diferă doar dispunerea lor. Traducerea însă, făcută prin Google translate, se deosebește prin unele detalii și nuanțe, de altfel foarte importante în poezia chineză și cea japoneză – o poezie camerală, care operează pe suprafețe mici. Dacă punem în calcul dificultățile pe care le reclamă traducerea poeziei chineză și a celei nipone unde intervin mentalitatea, factorul timp în cazul poeziei vechi, specificul notației grafice, detaliul biografic discret, dar prezent, diferența de semnificație în aceste limbi etc., o traducere fidelă aproape că reprezintă un deziderat insurmontabil. De aceea traducerea creatoare și inspirată rămâne una din opțiuni, o opțiune preferabilă atunci când se soldează cu modificarea limbajului poetic în limba-țintă.

Un alt exemplu pe care dorim să îl invocăm este acela al lui Ezra Pound în calitate de traducător din poezia chineză, în special al lui Li Bo/Li Po/Li Bai (701-762), cel mai cunoscut poet chinez nu numai din dinastia Tang. Pound ia cunoștință de poezia orientală (chineză și japoneză) prin intermediul unor note ale orientalistului britanic Ernest Fenollosa despre Li Bo și cultura orientală. În 1913 văduva cercetătorului îi va trimite aceste note lui Pound, care în 1915 publică 14 traduceri din poetul chinez. Pound nu era cunosător de chineză. Aceasta îl determină să însoțească traducerile sale cu precizarea „după Li Po”. Adică o traducere cu elemente de inovație asumate de poet. Această libertate i-a determinat pe unii cercetători ai traductologiei și al lui Pound să considere aceste exerciții drept ceva situat între traducere și variație pe teme ale marelui poet chinez. În legătură cu abordarea liberă a materialului poetic original, T. S. Eliot nota, în prefața la ediția de poeme alese ale Pound din 1928, că Pound este de fapt inventatorul poeziei chineze a timpului său. „I suspect that every age has had, and will have, the same illusion concerning translations, an illusion which is not altogether an illusion either. When a foreign poet is successfully done into the idiom of our own language and our own time, we believe that he has been ‘translated’; we believe that through this translation we really at last get the original.” [Eliot, T. S. “Introduction.” Selected Poems. By Ezra Pound. London: Faber & Gwyer, 1928. P. 14-15. Citat după 6]

Totodată trebuie remarcat că, pornind de la ideea lui Ernest Fenollosa despre caracterul ideografic al limbii chineze scrise, Pound își formulează propria teorie cu privire la imagismul poetic: „... the unique architecture of the ideograph, a symbol created through the juxtaposition of two (or sometimes three) distinct parts, without connecting links, and without reference to phonetic representation, should form the basis for the new American Poetry. [6] Poetul american considera că poezia occidentală traversa o mare criză, iar poezia orientală, astfel descoperită în personalitatea marcantă a lui Li Bo, l-a ajutat să descopere o nouă formulă poetică și să marcheze astfel o cale de ieșire din criză. Poezia britanică de la acea dată era dominată de așa-numita poezie georgiană (Epocile precedente au fost marcate de două mari epoci denumite, în poetica britanică, după numelor suveranilor: regina Victoria și regele George al V-lea). Poezia georgiană se caracteriza prin anumite trăsături mai mult sau mai puțin comune. Apăruse o antologie, editată mai mulți ani la rând, care a încercat să îi cuprindă pe reprezentanții acestei poezii. Vom cita poemul Nu mort (Not dead) [7] al unuia dintre reprezentanții eminenți ai acestei mișcări generale – Robert Graves:

Mergând prin copaci pentru a-mi răcori căldura și durerea,

Știu că David este din nou cu mine aici.

Tot ce este simplu, fericit, puternic, el este.

Mângâi gingaș
Scoața aspră a stejarului prietenos.
Un pârau trece clocotind: vocea este a lui.
Gazonul arde cu fum plăcut:
Râd de frișon și de primule.
Tot ce este simplu, fericit, puternic, el este.
Peste tot lemnul în puțin timp
Își rupe lent zâmbetul.

În contrast cu un poem georgian vom cita un poem antologic, prin care Ezra Pound ilustrează imagismul, arhitectura ideografului sau simbolului creat prin juxtapunerea a două părți diferite, fără legătură între ele, și fără referință la reprezentarea fonetică:

Ivirea acestor chipuri în mulțime;
Petale pe o creangă umedă și neagră.

Pound propune o poetică nu numai nouă, ci și întemeiată teoretic. În timp ce poezia georgiană reprezenta o paradigmă, menită să se clasicizeze, Pound propune ceea ce se va dezvolta în timp într-o poetică rizomică: poemul compus din elemente disparate, fără o comunicare vizibilă între ele și a căror legătură cititorul trebuie să o stabilească în mintea sa.

Un al treilea exemplu mai apropiat de noi ține de traducerea poeziei lui Eugenio Montale în limba română. Poezia lui Montale a fost tradusă masiv. Din 1968 când apare pentru prima dată tradus de Ilie Constantin [8] și Dragoș Vrânceanu [9] până în 2006 când este editată o antologie cuprinzătoare, care include versiunile realizate de-a lungul timpului de Ilie Constantin, Dragoș Vrânceanu, Florin Chirișescu [10], Marian Papahagi [11], Filofteia și Șerban Stati [12]. Au mai tradus sporadic Șt. Aug. Doinaș [13] și Rosa del Conte.

Prin ce se explică popularitatea lui Montale pe scena literară din România înainte ca poetul italian să fie răsplătit cu Premiul Nobel? Una din explicațiile aflate la suprafață este apartenența lui la paradigma modernistă într-o vreme în care neomodernismul înflorea în România anilor '60. Știm că poezia lui Nichita Stănescu, exponent excelent al aceste paradigme, era în plină ascensiune. Dar ceea ce mi se pare mie la fel de esențial este traducerea poeziei ermetice montaliene într-un limbaj accesibil și rezonabil cu epoca șaziecistă. O poezie complexă atât din punctul de vedere al simbolisticii și metaforismului, cât și al structurilor formale este tradusă, în primă fază îndeosebi de Dragoș Vrânceanu, prin echivalente mai simple și mai transparente. Însăși poezia lui Montale de mai târziu, în special în ultimele două plachete (*Diario del '71 e del '72*, 1973, *Quaderno di quattro anni*, 1977) din cele cinci principale, câte publicase pe parcursul vieții, va susține acest traiect. Cu poezia lui Montale se va întâmpla în fond ceea ce se întâmplase anterior cu traducerea din poezia chineză în alte literaturi, unde literatura orientală fusese descoperită mai înainte și s-au realizat traduceri multiple.

Traducerile ulterioare efectuate de Marian Papahagi, altminteri vâlcean și el ca și Vrânceanu, urmează un alt traseu. Mă refer evident la primele trei plachete ale lui Montale (*Ossi di seppia* (1925), *Le occasioni* (1939) și *La bufera e altro* (1956), în care accentele ermetice sunt dominante. Dacă Dragoș Vrânceanu este el însuși poet cu mai multe volume de poezie editate, Marian Papahagi este critic și cercetător literar. Papahagi își propune să reproducă un Montale în toată complexitatea sa italiană. După ce enumeră numeroasele dificultăți cu care s-a confruntat, traducătorul scrie în Notă asupra ediției: „Primul criteriu ce ne-a călăuzit a fost deci acela al exactității, care presupune, în cazul traducerii de poezie, vizarea, punct cu punct, concomitentă, a tuturor nivelelor amintite și nu numai a celui lexical-semantic” [12, 12]. În acești termeni sunt receptate traducerea lui Marian Papahagi de comentatori: „...Marian

Papahagi l-a urmat ca nimeni altul pe Montale pe aceste culmi de rafinament verbal și uman.” [13]

Dragoș Vrânceanu s-a comportat cu textele lui Montale ca și cum ar fi fost ale lui, încercând să îl facă nu numai accesibil și familiar, ci și suficient de cunoscut și capabil să deschidă alte uși în literatura română. În traducerea lui Vrânceanu nu se atestă o demarcație de netrecut între prima parte de creație a lui Montale și cea de a doua. Poetul pare a fi mai organic. Dacă mergem la a doua parte a creației montaliene versiunile celor doi traducători nu se deosebesc. Să reproducem cunoscutul poem Lacul din Annecy (volumul Jurnal din '71 și '72) în traducerea lui D.V.:

Nu știi pentru ce amintirea mea te leagă
de lacul din Annecy
pe care l-am vizitat câțiva ani înaintea morții tale.
Dar atunci nu mi-am adus aminte de tine, eram tânăr
și mă credeam stăpân pe soarta mea.
De ce poate să izbucnească o amintire
atât de uitată nu știi; tu însăși
m-ai înmormântat desigur și n-ai știut-o.
Acum renaști vie și nu mai ești. Puteam
să te întreb atunci de pensionatul tău,
să văd ieșind fetele în rând,
să găsesc un gând de când erai vie
și nu m-am gândit la asta.
Acum, când e inutil mi-a ajunge
fotografia lacului.

Pe lângă unele substituții sinonimice și variații de îngambament, traducerea lui Papahagi diferă printr-o singură imagine: „Cum de poate ieși la iveală o aducere-aminte/atât de ancorată în nisipuri, nu știi; tu însăși/ m-ai îngropat cu siguranță și n-ai știut-o.”

Putem apela – într-o exemplificare mai largă – la celebra strofă din primul poem neintitulat din ciclul Oase de sepie, care a și dat titlul volumului:

Non domandarci la formula che mondi possa aprirti,
sì qualche storta sillaba e secca come un ramo.
Codesto solo oggi possiamo dirti,
ciò che "non" siamo, ciò che "non" vogliamo. [15]

Se remarcă rimele și ritmul inerente versului clasic, chiar dacă poemul e de o modernitate crasă.

Traducerea literală (a lui MP) respectă aceste constrângeri:

Nu ne cere formula ce lumi poate deschide,
cel mult silabe strâmbe, sau răsucite ghem.
Atâta doar putem, în vorbe aride,
să-ți spunem: ce nu suntem, ce nu vrem.

Observăm rimele și chiar topica sau repetițiile montaliene, dar și unele elemente noi, pe care le impune crearea variantei „clasice” române.

În varinta lui DV

Să nu ne ceri formula ce deschide lumi
doar vreo silabă strâmtă și uscată.
Atât îți putem spune azi,

ceea ce nu suntem, ceea ce nu voim.
totul pare simplificat, mai firesc, mai fluent.

Traducerile poeziei cu ritm și rimă – indiferent de faptul că este tradițională sau modernă – îți lasă de cele mai dese ori impresia de limbaj forțat și redundant. Aceste traduceri transmit din trăsăturile, mai ales formale, ale originalului, dar au mai puțină forță de impact poetic, de revoluționare a poeziei în limba-țintă, într-un timp când se trece de la versul rimat la versul liber.

În concluzie, se poate afirma că în literatură pot coexista mai multe traduceri paralele. Traduceri care încearcă să respecte cât mai fidel originalul și traduceri care inovează și adaptează. Fiecare cititor este în drept să o aleagă pe cea pe care o crede mai bună, mai adecvată gustului său literar-estetic. Dar, în contextul problemei discutate în articol, considerăm că unele traduceri, în ciuda unor abateri riscante de la original, pot avea un efect stimulator în cadrul limbii-țintă. Traducerile fidele sunt importante pentru segmentul de cercetători ai fenomenului literar, traducerile „infidele” sunt vitale pentru autori.

BIBLIOGRAFIE

1. (https://medium.com/@giant_cheng/the-most-beautiful-chinese-love-poem-520ed5b1356b) (Vizitat 5.II. 2024)
2. https://chinese-poetry.ru/poems.php?action=show&poem_id=428 (Vizitat 5.II. 2024)
3. https://chinese-poetry.ru/poems.php?action=show&poem_id=3517 (Vizitat 5.II. 2024)
4. <https://mandarinmatrix.org/famous-chinese-poems/> (Vizitat 6.II. 2024)
5. https://medium.com/@giant_cheng/the-most-beautiful-chinese-love-poem-520ed5b1356b (Vizitat 6.II. 2024)
6. R. JOHN WILLIAMS *Modernist Scandals: Ezra Pound's Translations of 'the' Chinese Poem* <https://english.yale.edu/sites/default/files/files/Williams%20Pound%20Essay.pdf> (Vizitat 6.II. 2024)
7. <https://www.gutenberg.org/files/9546/9546-h/9546-h.htm#nodead> (Vizitat 7.II. 2024)
8. Eugenio, Montale, *Versuri*. B., Editura Tineretului. Trad. De Ilie Constantin. B., 1967.
9. Eugenio, Montale, *Poeme alese*. Trad. De Dragoș Vrânceanu. București: Albatros, 1983.
10. Eugenio, Montale, *Quaderno di quattro anni = Caiet pe patru ani*. Trad. de Florin Chirițescu. B., Univers, 1981.
11. Eugenio, Montale, *Poezii*. Trad. De Marian Papahagi. Cluj-Napoca, Dacia, 1988.
12. Eugenio, Montale *Poesie = Poezii*. Trad. de Florin Chirițescu; Ilie Constantin; Marian Papahagi; Dragoș Vrânceanu; Filofteia și Șerban Stati. B., Humanitas, 2006.
13. *Atlas de sunete fundamentale*. Trad, prefață și postfață de Șt. Aug. Doinaș, Cluj-Napoca, Dacia, 1988.
14. Gabriella, Molcsan, *La școala memoriei Marian Papahagi traducător al lui Eugenio Montale: Dilema Veche*, 29 septembrie 2009 <https://dilemaveche.ro/sectiune/dilemateca/la-scoala-memoriei-marian-papahagi-traducator-al-619038.html> (Vizitat 7.II. 2024)
15. <http://www.nilalienum.it/Letteratura/Poesie/Montale/Ossi-Di-Seppia.pdf>